

В. Яшкіна

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МОЖЛИВОСТІ ПОГЛИБЛЕНОГО СПРИЙМАННЯ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНИХ ПЕРЕКЛАДІВ

Анотація

Звукова інструментовка поетичної мови, як один із чинників, що мають безпосередній вплив на виникнення звукосимволізму в тканині поезії, була і залишається у колі наукових інтересів і дискусій лінгвістів й літературознавців як минулого, так і сьогодення. Співвіднесення фонетичної значимості з семантичним навантаженням дотепер зазнає уточнень. Так, у намаганні співвіднести формальне і змістовне, дослідники другої половини двадцятого століття звертались до вивчення стилістичних прийомів звукової організації поетичного твору, серед яких: паронімічна атракція, паралелізм, поетична етимологія. У більш пізніх наукових працях стверджується, що актуалізовані попередниками прийоми цілком свідомо сприймаються як такі, що були використані поетами навмисно, в той час як не менш важливою постає сфера підсвідомого, яка впливає на шляхи створення художньої образності та можливості її подальшого сприймання. Саме на рівні підсвідомого проявляється зв'язок між звучанням і значенням, який має назву *звукосимволізм*. Сучасна лінгвістична наука вже не ставить під сумнів той факт, що звуки мовлення, навіть промовлені відокремлено, мають властивості до створення незвукових асоціацій і уявлень.

Ключові слова: мультилінгвальні переклади, поезія, поетична мова, інструментовка, звукова символіка.

Вступ

Отже, органічний зв'язок звукопису зі змістом, єдність слова і образа надають звуковій інструментовці яскравого зображального потенціалу, проте

сприймання його може бути суцільно індивідуальним. Потрапляючи в певний контекст, звуки отримують змогу до відтворення бажаного автором емоційного ефекту – у такий спосіб звукові одиниці

переносять додаткову інформацію. У зв'язку з цим постає питання: якщо значення звуків мови сприймається носіями даної мови інтуїтивно, чи існує можливість відтворення відповідних асоціації у мові перекладу, враховуючі різні мовні системи, різний ментальний багаж, несхожі асоціативні паралелі?

У запропонованій статті здійснено спробу дослідити окремий випадок взаємовпливу звукової символіки і звукової інструментовки – звукові повтори – як фактора, що приводить у відповідність емоційний настрій вірша і його звучання, а також проаналізувати можливості відтворення асоціативного потенціалу алітерацій й асонансів у мультилінгвальних перекладах обраних поетичних творів Р. Бернса.

Теорія

Вплив перекладу, як багатоконпонентного чинника системних змін всередині твору на можливості збереження семантичного настрою і суцільності контексту при зміні первинних ознак (значень) мови оригіналу не викликає сумнівів. Слід згадати, що саме поняття значення у поглядах сучасних лінгвістів виходить за межі спілкування, виявляючись основною когнітивною одиницею, яка формує образ світу людини [6]. Таким чином, національно-культурна специфіка

окремого мовного контексту складається із низки факторів, серед яких такі, що пов'язані з культурною традицією (табу, стереотипи), соціальною ситуацією або специфікою мови конкретного етносу. Тобто, художнє (поетичне) ціле мови оригіналу постає не як окремий набір висловлювань, а як комплекс вербальної й невербальної «поведінки», який, у свою чергу, співвідноситься з відповідним комплексом у мові перекладу.

Мовна свідомість різних етносів демонструє відчутну національно-культурну варіантність у сфері сприйняття. І це не єдина перешкода на шляху до вдалого перекладацького зразка. Ю. Н.Тинянов (1924), досліджуючи глибинні структури поетичної мови, відбирає основні і другорядні ознаки лексичного навантаження і стверджує, що в той час, коли у звичайному мовленні при доборі одиниць-операторів ми керуємось, переважно, їх основними ознаками, то в мові поетичній в одному ряді із основними признаками постають певні вторинні ознаки [11, 85]. Саме ці другорядні ознаки слів, які проявляються в тканині поетичного твору, взаємодіючи між собою створюють відповідний семантичний настрій і насичений контекст, а також ускладнюють можливість адекватного перекладу.

Окремої неосяжності такому контексту

надає і те, що різні мовно-культурні спільноти послуговуються різними чинниками задля виокремлення і сприйняття об'єктів, як, наприклад, у випадку номінації кольорів в орієнтальній і європейській культурах, де існує іноді не співвідносна предметна (з орієнтацію на порівняння з об'єктами навколишнього середовища) і вербальна стратегії відповідно [7, 56]. Проте, у даному випадку очевидна перекладацька перешкода щодо добору еквівалентів культурним детермінантам на рівні слова (словосполучення) виявляється незначною у порівнянні з необхідністю відтворення національної детермінованості цілісного образу світу в різних культурах [3].

Методологія

Не менш цікавою, у зв'язку з вище окресленою проблемою, постає спроба міжкультурного і міжмовного розгляду символічного потенціалу звуків мови [5, 28]. В проекції на поетичну мову це означає вивчення суто художніх факторів вибору звуків у поєднанні з іншими компонентами мовотворення. Як писав Л. С. Виготский: «Переправка чувств внутри нас совершается силой социального чувства, которое объективировано, вынесено вне нас, материализовано и закреплено во внешних предметах ...» [6].

Найпростішим принципом звукового

відбору в поетичній мові є звуконаслідування, проте найбільш характерним – звуковий символізм, в результаті залучення якого певна семантична установка підштовхує автора до майже несвідомого відбору звуків, що мають асоціативний зв'язок з окремими семантичними характеристиками усього тексту або його окремих значущих компонентів. На цьому ґрунті явище універсального звуко-символізму, як стверджує С. В. Нікрошкіна, виявляється малопомітним, якщо мови мають різну структуру, і прояснює: «у носіїв різносистемних мов аналогічний добір звуків може викликати різні за характером емоції, оскільки у них існує власна модель фонологічної експресії ...» [8].

В даному випадку мова йде, зокрема, і про явище звукової інструментовки, яка є особливою характеристикою поетичної мови. Як відомо, найбільш поширеним різновидом даної техніки віршування є уживання звукових повторів – слів з одним і тим самим (або близьким за артикуляцією) звукотипом. За визначенням Е. Д. Поліванова, такі звукотипи є «темою» інструментовки, яка зазвичай розташовується в межах семантично найбільш важливого лексичного компоненту [6].

Отже, звукова інструментовка постає невід'ємною частиною поетичної мови,

оскільки взаємодіє і тісно співвідноситься з семантикою вірша. Як писав В. Вейдле, «відлунювання поетичної мови, і мови віршованої, це не лише звучання стиха. Це – вібрації усієї словесної тканини, які узгоджені із змістом, що виражається» [2, 75]. Поширюючи цю думку, дослідник підкреслює, що відокремлені від поетичного змісту, фонема та їх сполучення не мають нічого, окрім можливостей, наданих мовою. В той час як поет, який осмислює й актуалізує звуки в словах, ретельно добираючи їх одне до одного, наближуючи та переплітаючи, робить так, що смисл слів постає як смисл звучання.

Обговорення і результати

У зв'язку з цим, повертаючись до центральної проблеми даного дослідження – перекладацьких можливостей щодо відтворення емоційного компоненту поетичного твору, який є закладеними завдяки звуковій інструментовці, слід пригадати, що навколо самого питання про можливість перекладу поезії точаться окремі дискусії, які іноді породжують полярні думки: від радикальних, прихильники яких стверджують, наслідуючи Р. Фроста, що вдало перекладати поезію неможливо, оскільки при відтворенні вона вмирає [9, 46] до філософсько-поміркованих, згідно з якими

поезія має універсальний характер, а картини реальної дійсності, що є відображеними різними мовами, у більшості своєї співпадають, оскільки всім людям властиві однакові закономірності мислення [1, 215].

Спираючись на останню тезу, і маючи на увазі, що поезія являє собою втілення універсальних сенсів і змістів, розглянемо окремі випадки змістовних звукових повторів в поезіях Р. Бернса та можливості їх адекватних перекладів різними мовами.

Як відомо, мови германської групи мають відчутну здатність до алітерації завдяки особливій силі приголосних, зокрема шиплячих. В поетичному ідиостилі Р. Бернса ця риса є дуже помітною: поет часто вдається до повторів звуків [h] або [s] та інших, проте у залежності від загального настрою поезії. Наприклад, у невеличкому чотиривірші із «My Heart's in the Highlands» спостерігається звуковий повтор «th»: «Farewell to the Highlands, farewell to the North, / The *birth*-place of Valour, the country of *Worth* <...>». Емоційний настрій уривку – смута й туга за тим, що не можливо відновити – вочевидь підкреслена символічним звуковим рівнобедреним трикутником, на вершині якого «birth», а з боків – невід'ємні складові батьківщини поета: «North» – «Worth».

При перекладі цього чотиривірша українською мовою, М. Лукаш робить

акцент не стільки на звукову, скільки на лексико-семантичну складову поезії: «Будь здорова, верховино, любий рідний край, / Честі й слави батьківщино, вольності розмай!». Перекладач помітно відходить від звукового повтору приголосних, який переважало би співучий український зразок зайвими асоціаціями.

На відміну від М. Лукаша, С. Маршак – автор російськомовного перекладу – вдається до повторення звуків, проте, за відсутності у фонетиці відповідності, залучає дещо споріднений звук [с]. Зазначимо, що сенс звукопису полягає в тому, що головні слова підкреслюються внутрішнім співзвуччям, і тим самим допомагають створити загальну картину єдності: “Прощай, моя родина! Север, прощай, – / Отечество славы и доблести край <...>». Неважко помітити, що гармонію бернсівської триєдності втрачено і тут, а звукосиволізм, привнесений алітерацію в оригінал, не збережено, як не передано і сумно-ліричний настрій, який замінено на пафосно-піднесений.

Фонетична палітра поезій Р. Бернса яскрава і неодноманітна, що робить її непересічний рисунок вимогливим для перекладача. Проте спорідненість германських мов створює умови для більш вдалого пошуку адекватних зразків звукової інструментовки, ніж у випадку з перекладами на мови слов'янської групи.

Прикладом слугує алітерація звука [l] у поезії «A Red, Red Rose»: «O my *Luve's like* a red, red rose, / That's new*ly* sprung in June: / O my *Luve's like* the me*lodie*, / That's sweet*ly* play'd in tune <...> », який є світлим і легким, а його повторення допомагає передати настрій ліричного героя, сповненого надій, адже він закоханий і щасливий. Аналіз перекладацьких зразків підтвердив, що алітерацію звуку [l], який є наскрізним упродовж всієї пісні і повторюється в багатьох лексичних одиницях («will», «still», «till», «weel» та інших), вдалось зберегти тільки у німецькому варіанті А. фон Вінтерфельду: «Mein *Lieb* ist g*leich* der Me*lodie*, / Die süß im *Lied* erk*lang* <...> ».

Звукова інваріантність мов, які належать до різних груп індоевропейського коріння, помітно впливає на вибір лексичних одиниць перекладачем. Цей вплив іноді навіть стає результатом виникнення у перекладі звукового повтору протилежного характеру: замість алітерації виникає асонанс, і навпаки. Прикладом слугує наступний уривок із «Ye Banks and Braes»: «Ye *banks* and *braes* o' *bonie* Doon, / How can ye *bloom* sae fresh and fair? / How can ye chant, ye little *birds* < ... > ». Неможливо не помітити, як болить ліричному герою – так важким набатним дзвоном лунає алітерований звук [b]. Проте у варіанті Є. Фельдмана відповідній

емоційний настрій передається асонансом звука [o], що, на наш погляд, є не протиріччям, а скоріше певним поглибленням ситуації: « <...> *Хожу одна, совсем одна, / Полна печальных дум <...>* ». Біль і страждання вириваються здавленим плачем (асонанс [u] та [o]) і у німецькому перекладі А. фон Вінтерфельда: «*Ihr Ufer und du Thal des Doon, / Wie könnt ihr blüh'n so frisch und schön!?* <...> ». Та найбільш вдалим вбачається переклад українською: « <...> *Ходжу я, повен журних дум, - / Хоч як пишаються квітки, / Хоч як виспівають пташки <...>* ». М. Лукаш використовує алітерацію «х» / «к» – немовби герой ледь чутно, проте тяжко зітхає, сповнений суму.

Висновок

Підводячи підсумок слід зазначити, що сформоване індивідуально-фонетичним і культурно-етнічним впливом сприймання значення звуків окремих мов їх носіями має узагальнюючий чинник, який, якщо мова йде про поетичну мову і поезію, полягає в універсальному трансцендентному характері останньої. Саме здатність поезії до створення концептів, що є спільно-значущими для різних культур, робить можливим переклад. В цьому світлі, повертаючись до можливостей відтворення змістовної складової звукових повторів у перекладі, підкреслимо, що найголовнішим фактором є майстерність перекладача, якій один лише у змозі узгодити окрему мовну модель фонологічної експресії з основами універсального звуко символізму і зняти семантичні протиріччя.

Посилання

1. Богуславская Г.П. Языковая картина мира и культура народа [Текст] / Г.П. Богуславская // Язык и культура : 4-я междунар. конф. – Ч. 2. – К., 1996. – С. 214–216.
2. Вейдле В., Эмбриология поэзии, [Текст] / В. Вейдле. – М.,1995. - С.73-83.
3. Гачев Г. Д., Национальные образы мира [Электроний ресурс] / Г.Д. Гачев : [Режим доступа] : доступно з : <http://onlinelibrary.at.ua>
4. Голуб И. Б., Розенталь Д.Э. Секреты хорошей речи [Текст] / И.Б. Голуб, Д.Э. Розенталь. – М. : Международные отношения, 1993. – С. 83.
5. Журавлёв А. П., Фонетическое значение [Текст] / А. П. Журавлев. – Л., 1974. – С. 28.
6. Леонтьев А. А., Основы психолингвистики [Электроний ресурс] / А. А. Леонтьев : [Режим доступа] : доступно з : <http://www.klex.ru>
7. Лурия А. Р., Об историческом развитии познавательных процессов [Текст] / А.Р. Лурия. – М., 1974. – С. 56-57.
8. Нікрошкіна С.В., Экспериментальное исследование универсального звуко-символизма на материале разноструктурных языков [Электоний ресурс] / Автореф канд. дисс. – Бийск, 2010. - [Режим доступа] : доступно з : <http://dissert.cat>
9. Озеров Л.А., Двойной портрет (О советской школе поэтического перевода) [Текст] / Л. А. Озеров. – М., 1986. – С. 46.
10. Сомова Е. Г., Звуко-символизм как фоностилистическое средство в поэтическом тексте [Текст] / Е.Г. Сомова. – Санкт-Петербург, 1991. – С.3-13.
11. Тынянов Ю. Н., Проблема стихотворного языка [Текст] / Ю.Н. Тынянов. – Москва : «КомКнига», 2007. – С. 85.